

Firuz BURIYEVA,
O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti (PhD), Samarqand
E-mail: firuz@mail.ru

Filologiya fanlari doktori, professor S.Zokirova taqrizi asosida

THE CREATIVE WORLD OF FAXRIYOR: THE PROGRESS OF FORMATION OF INDIVIDUAL STYLE AND POETIC SKILLS

Annotation

Although there is a lot of mention in literary studies that the leading feature of the work of Faxriyor is the style of modernism, in our eyes, his skill is due to his unique thirst, scattered in the poems of poetic fame, traditional classical word games, work and love, poems of hijra and visol content. Considered a representative of the literature of the 80s, it can be observed that, as early as the early blacks of the work of this poet, it was with responsibility for innovations, creative discoveries that Modernism had not yet entered Uzbek literature as a stream. This article will talk about the creative world of a veteran, about the leading factors that have caused his individual style. The poet's poems in various content and colourful genre-forms in the collections "The Shape of the Dard" (1997), geometric spring (2004), "The Feminine" (2000) are analyzed.

Key words: modernism, creative individuality, traditionalism, sonnet, innovatorism, absurd philosophy, thought poetry.

FAXRIYOR IJODIY OLAMI: INDIVIDUAL USLUB VA POETIK MAHORATNING SHAKLLANISH TADRIJI

Annotatsiya

Adabiyotshunoslikda Faxriyor ijodining yetakchi xususiyati modernizm uslubi ekanligi ko'p bora tilga olingan bo'lsa-da, nazarimizda, uning mahorati, shoirona mashhurligi she'rlarida sochilgan noyob tashbehlari, an'anaviy mumtoz so'z o'yinlari, ishq va oshiqlik, hijron va visol mazmunidagi she'rlari sabablidir. 80-yillar adabiyoti vakili hisoblangan ushbu shoir ijodining dastlabki pallalaridayoq, hali modernizm o'zbek adabiyotiga oqim sifatida keng kirib kelmagan paytlardayoq yangiliklarga, ijodiy kashfiyotlarga mas'ullik bilan yondashganini kuzatish mumkin. Mazkur maqolada Faxriyor ijodiy olami, uning individual uslubini yuzaga keltirgan yetakchi omillar haqida so'z yuritiladi. Shoirning "Dardning shakli" (1997), Geometrik bahor (2004), "Ayolg'u" (2000) to'plamlaridagi turli mazmun va rang-barang janr-shakldagi she'rlari tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: modernizm, ijodiy individuallik, an'anaviylik, sonet, novatorlik, absurd falsafa, fikriy she'riyat.

ТВОРЧЕСКИЙ МИР ФАХРИЁРА: ПРОГРЕСС ФОРМИРОВАНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНОГО СТИЛЯ И ПОЭТИЧЕСКОГО НАВЫКА

Аннотация

Хотя в литературоведении неоднократно упоминалось, что ведущей чертой творчества ветерана является стиль модернизма, на наш взгляд, его мастерство, поэтическая популярность обусловлены уникальными аллегориями, разбросанными по его стихам, традиционными классическими играми слов, романтикой и увлечением, стихами хиджры и висоля. Этот поэт, считающийся представителем литературы 80-х годов, уже на ранних этапах своего творчества, когда модернизм еще не вошел в узбекскую литературу как течение, проявляет ответственный подход к нововведениям, творческим открытиям. В данной статье речь пойдет о творческом мире ветерана, о ведущих факторах, сформировавших его индивидуальный стиль. В сборниках "форма боли" (1997), "геометрическая весна" (2004), "женственность" (2000) анализируются стихи поэта различного содержания и разнообразных жанрово-образных форм.

Ключевые слова: модернизм, творческий индивидуализм, традиционализм, сонет, новаторство, философия абсурда, поэзия мысли.

Kirish. Faxriyor she'riyati deganda aksariyat hollarda istiqloq davri adabiyotida o'zgacha shakl va mazmuni yangiliklar kiritib modernistik she'riyat namunalarini yaratgan shoir tushuniladi. Chunki uning ijodi bilan batafsil va yaqindan tanish bo'lmagan keng kitobxon ommasi shoir she'riyati haqida maktab darsliklari kiritilgan ma'lumotlar bilan shorning bir qatorlik "Oy – bolta"[1] kabi she'rlari yoki tinish belgisi va bosh harflarga amal qilinmay yozilgan she'rlari mavjudligidan xabardordirlar. Ozroq bo'lsa-da bu ma'lumotlar ham shoiring ijodi haqida bir qadar tushunchaga ega bo'lishga imkon beradi, albatta. Shoirning shakl va mazmun borasida jiddiy izlanishlar olib borib she'riyatda o'ziga xos yangiliklar qilgani va butun ijodiy individualligi bilan modernistik adabiyot vakili ekanligi ham ko'rinadi. Lekin 80-yillar adabiyoti vakili hisoblangan shoir ijodining dastlabki pallalaridayoq, hali modernizm o'zbek adabiyotiga oqim sifatida keng kirib kelmagan paytlardayoq yangiliklarga, ijodiy kashfiyotlarga mas'ullik bilan yondashganini kuzatish mumkin. Masalan, uning "Dardning shakli" (1997), Geometrik bahor (2004), "Ayolg'u" (2000) kabi to'plamlariga turli yillardagi she'rlari kiritilganligi uchun tahlil va talqin natijasida uning ijodini o'n yilliklarga bo'lib, 80-yillar, 90-yillar hamda 2000-yildan keyingi she'riyati tarzida o'rganilsa maqsadga muvofiq

bo'lishi ko'rinadi. Chunki shoirning 80-yillardagi she'riyati ijodining dastlabki pallalari hisoblanib, mazkur yillarda yaratilgan ijod namunalari shakl borasida XX asr an'anaviy she'riyati qabilida ekanligi hamda ularda fikriylikdan ko'ra hissiylik, nekbinlikning ustun ekanligiga ko'ra meditatif lirika namunalari deyish mumkin. Aslida, bu ta'rifni ko'pchilik shoirlarga nisbatan ham aytsa bo'ladi. Aksariyat shoirlar ijod olamiga pokiza hislar, tiniq tuyg'ular bilan kirib keladi. Lekin Faxriyorning o'sha yillardayoq ijodga, dunyoga zukkolik va teran nigoh bilan boqqanligini, o'xshatishlar va ko'chimlarni sun'iy yaratmaganligi, balki mavjudlarini izlab topganligini ko'rish mumkin:

Taxir bir sharobsan, o shirin hayot,
Sabrim kosasiga seni quyarman,
Icharman ko'zyoshni ichganim kabi[2].

Ushbu misralarda shoir an'anaviy ramz-u timsollarga novatorlik bilan yondashadi, ya'ni Sharq adabiyotida may va sharobning Umar Xayyom ruboiylari va Hofiz g'azallaridan boshlab hayotning ramzi sifatida ishlatilgani bizga ma'lum. O'zining mashhur "Vaqt" she'rida

Hayot sharobidan bir qultum yutay,
Damlar g'animatdir umrzoq soqiy.
Quyosh-ku falakda kezib yuribdi,

Umrimiz boqiydir, umrimiz boqiy[8], –, deya bu an'anani davom ettirgandi o'zbek adabiyotining otaxon shoiri G'afur Gulom. Shuningdek, sabr kosasi, ko'z yoshlarni ichish kabi birikmalar ham ko'p shoirlar ijodi hamda xalq og'zaki ijodi namunalarda ishlatilgan, ammo sabr kosasiga hayot sharobini quyib ko'z yoshidek ichish yangicha, novatorona talqin.

Yoki iztirobning tasviri bo'lgan ushbu jumladagi aslida o'lim va yashashning bir-biriga qarama-qarshi qo'yilganidek ifodalansa-da, ikki holatning bir ekanligi, yani o'limning yengib borishi va yashashning qiynashi bir ruhiy holat ekanligi ham o'ziga xos:

Meni yengib bormoqda o'lim,
Seni esa qiynaydi yashash... [2]

Yoki
Bahor hech narsani esdan chiqarmas.
Har safar gul qo'yar
har bir qabr poyiga[2].

Shoir hamma odamlar hayotida uchraydigan oddiy, lekin boshqalar e'tibor qilmagan holatlar haqida yozadi:

Endi, hatto, hech qachon, hech gap
bo'lmaganday o'rtada xuddi
nafaqaxo'r muhabbat haqda
so'zlash mumkin bemalol, jiddiy[2].

Shoir ijodining dastlabki pallalarida yozilgan she'rlar sirasida uning "Ona sog'inchi" she'ri hislarning samimiyligi, tasvirning tiniqligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, mazkur she'rdagi shoirning kuzatishlari va hissiyotlari hosilasi sifatida yuzaga kelgan ko'chimlar betakrorligi bilan kishining yodida qoladi:

Ko'zlari to'rt bo'lgan onam yonidan
Tomlarga yugurib chiqar qizg'aldoq
Menga yo'l qaraydi uyning tomidan.
To'rt qiblagi tutash yo'l. Bari aldoq[2].

Bahorda qizg'aldoqlarning loysuvoq qilingan tomlarda o'sishi tabiiy hol. Shoir esa bunga onaning farzandiga bo'lgan sog'inch qiynoqlarni ko'rishga chidolmaganlikni dalil qilib ko'rsatadi va bu bilan mumtoz adabiyotda keng qo'llanib kelingan husni ta'lil san'atining go'zal namunasi yaratadi. Shuningdek, yo'llarga "aldoq" sifatining berilishi ham originaldir.

Shoirning izlanishlarini faqat mazmun va tasvirda emas, balki shakl borasida ham ko'zga tashlanadi. Uning mumtoz adabiyotda ko'p qo'llangan lavziy- ma'naviy san'atlar tajnis va iyhomni she'rlarida qo'llab betimsol an'analarni davom ettirganligini ko'rishimiz mumkin: "Tanga emas, sitam-u zorni zarb etadi yurak zarblarim", "O'ying yuragimni boradi o'yib", "Yuragim tovondir, yorilar, Yuragim tovondir to'layman", "Yodimni yodingga solmassan", "Havolar yetmaydi havoyi holatimga", "Sen kuymiding kuymasdan avval"[3] Shoir ijodidagi so'z o'yinlari orqali ham mazminiy, ham shakliy mukammallikka intilish uning ijodidagi alohida xususiyat bo'lib, bu haqda shoir ijodi o'rganilgan boshqa tadqiqotlarda ham atroflicha fikr yuritilgan. Masalan, adabiyotshunos olim Qozoqboy Yo'ldoshevning "Inja tuyg'ular jilosi"[4] maqolasida ham shoirning so'z shakli va ma'nosiga doir izlanishlari borasida to'xtalib, bu uning ijodidagi alohida o'ziga xoslik ekanligi ta'kidlangan.

Shoir so'zga nisbatan ham yangiliklarga intiladi. Ijodkorlarning ba'zan poetik majburiyat vajidan ayrim so'zlar "kashf etishi" kuzatilib turadi. Faxriyor ijodida esa bunday holatlar ko'proq ko'zga tashlanib, ijodidagi o'ziga xos xususiyatlardan biri sifatida ahamiyat kasb etadi. Uning birgina "Geometrik bahor" to'plamiga kiritilgan she'rlari so'zlik jihatdan tahlil etilganda, shoirning omonimona, musibatpanoh, kuygu (tuyg'uga o'xshash), kunlandi, oylandi (o'ylandiga o'xshash), kimlanish, sayram (tishlam, yalam kabi so'zlarga o'xshash), vaqtlanish (faxrlanishga o'xshash), parizor, alamzor(daraxtzorga monand), borlash (yo'qlashga o'xshash), , so'lli(gulli, aqliga monand), muhabbatjo'y, oyloq (ovloqqa nisbatan), borsadim, ko'rsadim (qo'rsadimga nisbatan)kabi so'zlar yaratilganini ko'rish mumkin.

90-yillardan boshlab shoir ijodida hissiylikdan ko'ra intellektual falsafiylik ustunroq bo'lganligi kuzatiladi. Buni o'sha yillar she'riyatida modernistik uslubning yetakchi bo'lib borayotganligi bilan izohlasa bo'ladi. Dastlab she'rlarda modernizm uslubini eslatuvchi, ya'ni fikrlarning sovuqonlik

bilan xulosalar tarzida berib she'rlar yaratgan shoirning keyinchalik shakl borasida ham bir qadar yangiliklarga intilganini kuzatish mumkin. Adabiy tanqidida oqlovchi va inkor etuvchi qizg'in auditoriyasiga ega bo'lgan modernizm uslubi Faxriyor ijodining yetakchi xususiyati ekanligi adabiyotshunoslikda ko'p bora tilga olingan bo'lsa-da, nazarimizda, uning mahorati, shoirona mashhurligi she'rlarida sochilgan noyob tashbehleri, an'anaviy mumtoz so'z o'yinlari, ishq va oshiqlik, hijron va visol mazmunidagi sonetlari sababdir. Darvoqe, Asqad Muxtor tomonidan "she'riyatning olifta kamzuli"[5] deb nomlangan sonetlar shoir ijodida keng qo'llangan janr hisoblanadi. Haqiqatdan ham, so'z san'atiga, shoirlikka o'zgacha nazokat bilan yondashgan "inja tuyg'ular" sohibi bo'lgan shoir ijodi uchun ushbu janr juda mos bo'lib, u ba'zan alohida sonetlar yaratadi, shuningdek, uning ijodida "Sonetariy" deb nomlangan sonetlar turkumi ham mavjud. O'zbek she'riyatiga G'arb adabiyotidan kirib kelgan ushbu janr Faxriyor ijodida mumtoz ishq talqini uchun shakl vazifasini o'tab, yangicha imkoniyatlarini namoyon etdi. Sonetlarda qo'llangan so'zlar ham mumtoz she'riyatni yodga solishi bilan ahamiyatli:

Hayot yuragimni tilkalar
Sochlaringdan xanjarlar yasab.
Vayronko'ngil o'tli o'lkalar,
Sevgi bilan ichaman qasam!

Soching xanjaridan ozorlar
Kelur dilga, o'zing kelmassan.
Yurakda umidlar mozori
Ortar faqat, karam qilmassan.

Sonetning ushbu katren bandlarida yurakning tilkalanishi, ko'ngilning vayronligi, oshiqning karam qilmasligi kabi birikmalar mumtoz ishq talqinlarini eslatadi. She'rning terset bandlarida ham sharqona ohanglarda davom ettiriladi:

Muzlab qolgan yurak chatnaydi
Chaqnab yotar hajring yulduzi.
Ko'ngil sen tarafga qatnaydi.

Men tog' emas, armonga botdim,
To'lqinlari ko'mar yuzimni,
Mavjlarining ostida yotdim[3].

Shoir ijodidagi deyarli barcha sonetlar hijron mavzusidadir. Hatto uning bir turkum sonetlari "Sensizlik" deb nomlanadi.

Demak, so'z tanlashda mumtozlikka intilish, an'anaviy tashbehlariga novatorona yondashuv, ishq talqinlarida sharqonalik shoir intim lirikasining o'ziga xosligi hisoblanadi. Umuman olganda, shoir ijodida mumtoz adabiyot namoyandalariga ergashish, shuningdek, zamondosh ustoz shoirlardan Usmon Azim, Xurshid Davron, Abduvali Qutbiddin she'riyatiga ham bir qadar yaqinliklar kuzatiladi. Masalan, uning xalqona uslubda Usmon Azim baxshiyonasi monand doston yaratib Elbek baxshi kabi Sobir baxshi obrazini yaratganligi[2], she'riyatida taqlid va undov so'zlarni tuyg'ular talqini vositasi sifatida ko'p bora qo'llagan Abduvali Qutbiddin she'rlarini eslatuvchi misralarini[2], Xurshid Davron "Uchbitik"lari singari uchlik[2] she'rlarni ko'rishimiz mumkin. Bularning bari shoir ijodidagi an'anaviylik tushunchalari keng qamrovli ekanligini ko'rsatadi.

Yuqorida ta'kidlanganidek, shoir ijodida falsafiy intellektuallik yana bir muhim qirra hisoblanib, bu mazmundagi she'rlar uchun erkin vaznli qofiyasiz she'rlar shakl vazifasini o'tagan. Adabiyotshunoslikda uning bunday she'rlari modernistik uslubda ekanligi aytiladi. "O'zbek modern she'riyatining yana bir yorqin namoyandasi sifatida shoir Faxriyor e'tirof etiladi. Faxriyor o'zbek she'rxonini yangicha obrazlar olami bilan tanishtirgan, o'z tashbihlari bilan zamonaviy o'quvchi didini o'stira olgan sanoqli ijodkorlardan biri. Shoir chizgan manzaralar o'ziga xosligi, yorqinligi, asosiysi, nodatiyligi bilan ajralib turadi:

ko'ylagini yechayotgan ayolday
tunni yig'ishtirib olar tabiat
borliq ustidan
va uni
farishtalar taxmoniga solib qo'yadi
tun xudoning omonati

yulduzlar omonatga tushgan kuyadir
tunni ilma-teshik qilib tashlar yulduzlar"[6]

Ko'rinadiki, iqtibosda shoiring modern uslubida yozilgan she'ri sifatida e'tirof etilgan parchada she'riy vazn va qofiyalargina emas, oddiy imlo va tinish belgi qoidalariga ham amal qilinmagan. Yana bir adabiyotshunos olim N.Mamatqulova o'zining "Modern she'riyat va absurd falsafasi" maqolasida Faxriyor qalamiga mansub ushbu she'riy misralarni misol keltirib, unda inson jismini ruh bilan uyg'unlashtirish falsafasi mavjud ekanligini ta'kidlaydi:

"Odamni Qamab qo'ysa bo'lar bemaolol,
Surgun qilsa bo'lar, hattoki...

Odatda ijodkorning adabiy qarashlari uning she'riy misralari qatidan izlanadi. Faxriyor she'rlarining biridagi o'xshatishda modern qofiyani "ilviragan" deb ta'riflaydi.

Bularning bari ijodkorning she'riyatga kirib kelgan dastlabki pallalardan boshlab shu kungacha har doim ijodiy yangiliklarga intilganini, mazmun va shakl, obrazlar, falsafiy qarashlarning noyobligiga intilganini, serqirra ijodiga g'oyat mas'ullik bilan qaraganligini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR

1. Umumoy o'rta ta'lim maktablarining 9-sinfi uchun darslik. Qayta ishlangan 3-nashri./Qozoqboy Yo'ldoshev, Valijon Qodirov, Jalolbek Yo'ldoshbekov. – T.: Yangi yo'l poligraf servis, 2014. –B/190.
2. Фахриёр. Дардинг шакли. Шеърлар. Тошкент. "Ёзувчи" нашриёти. 1997 – Б.8.
3. Фахриёр. Геометрик баҳор. (Ўнгарилган тушлар): Шеърлар. – Т.: "Маънавият", 2004. –Б.43.
4. Қозоқбой Йўлдошев "Ёник сўз". "Янги аср авлоди", 2006. – Б.315.
5. Н. Umurov .Adabiyotshunoslikka kirish. Akademik litseylar uchun o'quv qo'llanma. Qayta ishlangan va to'ldirilgan 3-nashri. Toshkent. – B.204.
6. <https://yoshlikjurnali.uz/tadqiqot/modern-sheriyatida-tasvir/>
7. <https://ziyouz.uz/matbuot/hozirgi-davr-matbuoti/nargis-mamatqulova-modern-sheriyat-va-absurd-falsafasi-2005/>
8. <https://tavsiyalar.uz/gafur-gulom-eng-sara-sherlar-toplami/>
9. <https://ziyouz.uz/matbuot/hozirgi-davr-matbuoti/nargis-mamatqulova-modern-sheriyat-va-absurd-falsafasi-2005/>